

Saadun tiedon mukaan

Kylmä sota ei onneksi missään vaiheessa kuumentunut täysimittaiseksi sodaksi pääosapuolten välillä. Sitä käytiin monilla eri haaroilla, sotavaruustelun ja jopa kulttuurin piiristä aina ”asiakkaiden” keskenään käymiin tai niiden kanssa käytyihin sijaissotiin saakka. Tiedustelu ei ollut näistä haaroista vähäisin. Oikeastaan se oli niin olennainen, että kylmä sota ilman vakoilua on kuin Moskova ilman metroa – vai pitäisikö sanoa kuin Nixon ilman niitä ruumiinosia, jotka hänen piti puhelinkeskusteluissa vähän väliä mainita. Vertauskuvia löytyy vaikka minkälaisia, sillä tiedustelua voi tarkastella monesta kulmasta.

Alan merkitykseen nähden tiedustelun historian kirjoitus on laahannut pahasti jäljessä. Syy on selvä: alalla on valtioiden ja ihmisten salaisuuksia, sellaisiakin, joiden paljastuminen voi käydä hengen päälle. Edes kylmän sodan päättyminen ei kokonaan poistanut salaamisen tarvetta. Ihmiset elävät pitkään, valtioiden intresseissä on pysyvää jopa yli suuren aikakausien vaihdoksen. Vähin erin tiedustelun historiaa on kuitenkin päästy kirjoittamaan vakavalta pohjalta, alkuperäisen lähdeaineiston varassa, normaalein tutkimuskriteerein. Sikäli normaalista on kuitenkin poikettu, että useimmissa maissa alan historiaa on kirjoitettu asianomaisen palvelun kontrollin alaisena.

Tänä syksynä on otettu huomattava askel. En nyt puhu kotimaisesta yrityksestä *Ratakatu 12*,

johon itse kirjoitin suojelupoliisista kylmässä sodassa, enkä edes tanskalaisten kymmenen vuoden komiteaurastuksen tuloksesta, 16-osaisesta turvallisuuspoliisin historiaselvityksestä. Ei, nyt on mielessä Britannian turvallisuuspalvelun (MI5, virallisesti BSS, British Security Service) historiateos *The Defence of the Realm*, jonka on viraston luvalla ja toimeksiannosta kirjoittanut professori Christopher Andrew. Julkaisu on merkkitapaus, sillä Britannia on tämän alan vanha suurvalta ja toinen osaaaja, Venäjän/Neuvostoliiton ohella. Julkaisemisen aiheena on viraston 100-vuotispäivä; tosin sen olemassaolo myönnettiin Lontoossa virallisesti vasta 1979, jolloin se siis oli toiminut jo 70 vuotta. Ensi vuonna pitäisi olla tulossa myös ulkomaantiedustelun (MI6 eli SIS) satavuotishistoria.

Yli 1000-sivuinen järkäle on seulottu ja kamattu läpi paljon tarkemmin kuin suomalainen opus: siinä ei käsittääkseni ole toisen maailmansodan jälkeiseltä ajalta yhtään sellaista avustajan tai tiedottajan nimeä, jota ei olisi aikaisemmin tiedetty, eikä palvelun juuri yhdenkään virkamiehen aiemmin tuntematonta nimeä. Silti se tuo uskomattoman määrän uutta tietoa ja tulkintaa. Sen mukaisesti vastaanotto on ollut myönteinen, joskaan ei ilman soraääniä: *The Guardianin* arvostelun kirjoittaja katsoi, että kontrollin alla tehty historia on ”outo ja varsin epäilyttävä tulos”, ja kovempaa kritiikkiä on esitetty Irlan-

nissa. Se ei ole yllätys, ottaen huomioon brittien palvelun kohteet.

Kun olen yrittänyt edustaa salaliittoteorioita vastustavaa perusasennetta, oli miellyttävää lukea, miten rauhallisesti mutta perusteellisesti Andrew murtaa esim. sen MI5:n eräiden virkailijoiden hellimän luulon, jonka mukaan pääministeri Harold Wilson olisi ollut vastapuolen eli KGB:n palveluksessa. Wilsonin seuranta varten kyllä avattiin henkilökansio peitenimellä ”Norman Worthington”, mutta sinne ei kertynyt mitään raskauttavaa, ellei lasketa sitä, että karrerien loppupuolella labourpolitiikon henkinen tasapaino alkoi ilmeisesti horjahdella.

Hienoinen yllätys ehkä on tieto, miten taajaan sekä tory- että labourhallitukset koettivat saada turvallisuuspalvelun valvomaan poliittisia vastustajiaan ilman mitään valtion turvallisuuteen liittyvää. MI5 joutui selittämään pääministeri Thatcherille, että häntä arvostelleet radikaalit vain käyttivät normaaleja demokraattisia oikeuksiaan.

Toki on ongelma, että tutkimuksen kohde valvoo prosessia. Toisaalta sillä keinoin saa tutkittavaksi materiaalia, joka muuten pysyisi ulottumattomissa. Nojautuminen pelkästään vapaasti saatavissa olevaan aineistoon ei ole itsestään selvästi parempi tapa, vaan voi johtaa hyvinkin vinoon tulokseen, niin kuin äskettäin havainnollisesti osoitti Tim Weinerin CIA:n historia. Teos hylkii huhupuheita ja perustuu kohdalaisen hyvin alkuperäisaineistoon ja erilaisiin virallisiin selvityksiin, mutta tällaista tietoa on tullut parhaiten saataville sellaisista operaatioista, jotka ovat menneet pieleen. Niinpä tuloksena ei ole tasapainoinen CIA:n historia, vaan CIA:n munausten historia. Olennainen teos toki sekini, munaukset ovat alan arkipäivää.

On kuitenkin selvää, että yhden palvelun näkökulmasta ja aineistolla kirjoitettu historia on väistämättä yksipuolinen, jopa pelkkä luonnos. Tämä pätee tällä alalla vahvemmin kuin kenties missään muualla. Syynä on se, että olennaisissa operaatioissa on kyse eri tahojen vuorovaikutuksesta ja usein tahallisesta pyrkimyksestä pettää ja johdatella vastapuolta.

Tässä mielessä äskeisen Ratakatu-teoksen kestäväintä ainesta saattaa olla luku loikkari Anatoli Golitsynista, sillä siinä voitiin käyttää ja vertailla suojelupoliisin (ohutta) aineistoa, CIA:n suurta dokumenttivalikoimaa ja eräitä KGB:n arkistosta tihkuneita noroja. Tiedusteluhistorian seuraava aalto, nyt kun kansallisia tarkasteluja alkaa olla, on kansainvälisen vertailun huomattava kehittäminen. Siihen suuntaan ollaan jo menossa. Venäjä ei ole vielä kovin vahvasti mukana, sillä Kylmän sodan osalta se ei ole suuresti avannut tiedusteluarkistojaan, mutta toisen maailmansodan ajalta heillä on jo useita erittäin korkeatasoisia dokumenttijulkaisuja. Toivottavasti se kehitys jatkuu.

Toinen tulevaisuuden tutkimussuunta liittyyne palveluiden vahvaan ja usein omalaatuiseen sisäiseen kulttuuriin ja koodistoon. En nyt tarkoita pelkästään ilmeisimpiä sormella osoittamisia, vaan myös haastavampia tarkasteluja, joissa esim. vertailtaisiin erilaisten salaamiseen tähtäävien organisaatioiden tapoja ja tottumuksia ja niiden synnyttämää mentaliteettia. Siinä voi löytyä yllättäviä yhtäläisyyksiä. Eivät sellaisetkaan vakiintuneet vastapuolet kuin kommunistinen puolue ja suojelupoliisi aina ja kaikessa niin kaukana toisistaan olleet.

K i m m o R e n t o l a

Kirjoittaja on Turun yliopiston poliittisen historian professori.